

Green University

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO VILOYAT EKOLOGIY, ATROF MUHITNI MUHOFAZA
QILISH VA IQLIM O‘ZGARISHI BOSHQARMASI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
GREEN UNIVERSITY - MARKAZIY OSIYODA ATROF MUHIT VA
IQLIM O‘ZGARISHINI O‘RGANISH UNIVERSITETI
KAZAN FEDERAL UNIVERSITETI
TYUMEN DAVLAT UNIVERSITETI
M. AKMULLA NOMIDAGI BOSHQIRDISTON DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
OMSK DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
UI GREENMETRIC – XALQARO REYTING AGENTLIGI

IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA CHO‘L – VOHA
EKOSISTEMASI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR
MAVZUSIDAGI XALQARO SIMPOZIUM

MATERIALLARI

BUXORO – 2023

**“IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA CHO‘L – VOHA EKOSISTEMASI:
MUAMMOLAR VA YECHIMLAR” MAVZUSIDAGI XALQARO SIMPOZIUMNING**

DASTURIY QO‘MITASI TARKIBI:

Xamidov O.X.	Buxoro davlat universiteti rektori, i.f.d., prof.
Rasulov T.H.	Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, f-m.f.d. (DSc), prof.
Jo‘raev A.T.	Xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektor, i.f.n., dots.
Umarov M.A.	Buxoro viloyat Ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi boshqarmasi boshlig‘i
Salixov J.	Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o‘zgarishlarini o‘rganish universiteti - Green University, i.f.d., prof.
Tolstikov A.	Tyumen davlat universiteti birinchi prorektori
Bolshanik P.V.	Omsk davlat pedagogika universiteti dotsenti, i.f.f.d.
Ulengov R.A.	Kazan federal universiteti kafedra mudiri, g.f.n., dots.
Latipova Z.	Boshqidiston davlat pedagogika universiteti dotsenti, g.f.n.
Xolov Y.D.	Ekologiya va geografiya kafedrasini mudiri, b.f.f.d. (PhD), dots.

TASHKILY QO‘MITASI TARKIBI:

Rasulov T.H.	Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, f-m.f.d. (DSc), prof.
Niyozov E.D.	Tabiiy fanlar faklteti dekani, t.f.n., dots.
Yavmutov D.Sh.	Iqtisodiyot va turizm faklteti dekani, i.f.f.d. (PhD), dots.
Nurov Z.S.	Ta‘lim sifatini nazorat qilish bo‘limi boshligi, i.f.f.d. (PhD)
Xolliev A.E.	Ekologiya va geografiya kafedrasini professori, b.f.d.
Haitov Y.Q.	Ekologiya va geografiya kafedrasini professori, g.f.d.
Toshov X.R.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti, g.f.n
Norboeva U.T.	Ekologiya va geografiya kafedrasini professori, b.f.d.
Ergasheva M.K.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti, g.f.f.d. (PhD)
Halimova G.S.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti, g.f.f.d. (PhD)
Boltaeva Z.A.	Ekologiya va geografiya kafedrasini dotsenti b.f.f.d. (PhD)
Qodirov A.A.	Ekologiya va geografiya kafedrasini katta o‘qituvchisi
Nematov A.N.	Ekologiya va geografiya kafedrasini katta o‘qituvchisi
Atojeva R.O.	Botanika va o‘simliklar fiziologiyasi kafedrasini dosenti, q.x.f.f.d. (PhD),

BUXORO VILOYATI SHAROITIDA MOSH NAVLARINI MAHALLIYLASHTIRISH

Atoeva Ruxsora Odilovna, q.x.f.f.d.(PhD)

Komilova Aziza Asror qizi, magistr
Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Hozirgi kunda dunyo miqiyosida oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning ortib borishi, o'simliklardan yuqori hosil olish yo'llarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim masalalardan sanaladi. Shu boisdan, birlamchi va zaruriy ahamiyatga ega bo'lgan ekinlarning yaratilgan turli xil navlarni morfologik, biologic, ekologik va fiziologik nuqtai nazardan o'rganish va mahalliyashtirish ishlarini amalga oshirish zarurdir.

Mosh donida oqsil, vitaminlar ko'p bo'lishi, to'yimli va tezpisharligi bilan boshqa dukkakli o'simliklardan ajralib turadi. Mosh donidagi oqsil miqdori va kuchi javdar, bug'doy donlaridagi oqsildan 1,6-2,0 barobar, kartoshka va karamdan 3,5 va 5 barobar yuqori bo'lishi aniqlangan. Mosh donida lizin 8%, argenin - 7%, triptofan kabi bir qator aminokislota va B1,PP kabi vitaminlar mavjud. Mosh doni tarkibidagi triptofan aminokislota ayniqsa, yosh bolalar uchun foydali bo'lib, o'sish uchun zarur bo'ladigan oqsillarni qurilishida va qonda gemoglobinning hosil bo'lishida muhim o'rin tutadi [1].

To'la etilgan mosh urug'ida makromolekulalardan magniy, kaliy, kalsiy, fosfor tuzlari uchrab, ularning miqdori go'sht va non mahsulotlariga qaraganda ikki barobar ko'p. Agar iste'mol qilinadigan taomlar ro'yxatiga muntazam moshli ovqat qo'shilsa, asabni tinchlantirish, ich ketishni to'xtatish, yurak, jigar va buyrak faoliyatini yaxshilash, ko'z kasalliklarini davolash, ko'rish qobiliyati va xotirani yaxshilash, stress holatlarni osonlik bilan o'tkazishda hamda suyak va bo'g'imlarni yanada mustahkamroq bo'lishida muhim o'rin tutadi. Shuningdek, tabobat sohasida moshdan tayyorlangan damlama allergiya va astma kasalliklarni davolashda foydalaniladi [2].

Moshning biologiyasi bilan tanishsak, hayotiy shakli bir yillik o'simlik, ildiz tizimi – o'q ildiz, 1-1,5 m chuqurlikka kirib boradi. Asosiy va yon ildizlarida no'xatsimon tuganaklar hosil qiladi. Poyasi qirrali, ko'p shoxlaydi, balandligi 40-60 sm, chirmashuvchi yoki yarim chirmashuvchi o'simlik Barglari uchtalik, yirik, uzun bandli. O'simlikning barcha organlarida, shu jumladan dukkaklarida ham tuklar bor [2]. O'simlikning gullari yirik, sariq yoki qizg'ish sariq, har shingilida 10-12 gul to'pgul hosil qilgan. Mevasi dukkak bo'lib, shakli silindrsimon, to'g'ri yoki bukik, uchida tumshug'i yo'q, uzunligi 10-18 sm. Dukkagi pishganda rangi qo'ng'irdan qora tulgacha bo'ladi. Har bir dukkagida 7-25 dona 3-6 mm kattalikdagi mayda urug'lari bo'ladi. Urug'lari yashil, sarg'ish va qoramtir rangda bo'lib, 1000 urug'ining vazni 30-80 g ni tashkil etadi [2].

Mosh ekini issiqsevar o'simlik sanalib, odatda takroriy ekin sifatida kuzgi boshqoqli don ekinlari, kartoshka sabzavot ekinlaridan so'ng takroriy ekin sifatida ekiladi. Mosh o'simligi shuningdek, namsevar bo'lib, bir vegetatsiya davrida 4-5 marta sug'orilib, asosan sug'oriladigan yerlarda yetishtiriladi. Shuningdek, mazkur o'simlik yorug'sevar, qisqa kun o'simligi bo'lganligi bois, takroriy ekin sifatida yozning chillasida ekiladi. O'simlik tuproq tanlamaydi va shuning uchun o'tloqi-allyuvial, o'tloqi-botqoq tuproqlarda ham yaxshi o'sadi. Sho'r, sho'rxok yerlarda yaxshi rivojlanmaydi. Mosh siderat ekin sifatida ham ekiladi. U ko'k tanasi o'g'it sifatida ishlatilganda g'o'za hosili 40-60 % ortadi. U ang'izga ekilganda ham gektaridan 15-18 s/ga urug' hosili beradi. Almashlab ekishda u dalani to'la egallamaydi [1].

Mosh o'simligining ko'k hamda qurigan poyalari chorvachilikda yaxshigina, yem-xashak sifatida foydalaniladi. Mosh soya o'simligi singari ildizidagi tuganak bakteriyalar hisobidan har gektariga 60-80 kg ga yaqin sof azot to'playdi hamda tuproq unumdorligini oshirishda ishtirok etadi.

Buxoro viloyati sharoitida mosh navlarini mahalliyashtirish maqsadida, 2022-2023 yil 3-5 iyul oylarida, moshning 25 xil navlari o'tloqi-allyuvial tuproq sharoitida 2-3 sm chuqurlikda

ekildi. Mosh navlaridagi urug' unuvchanligi aniqlash maqsadida, kuzatuv va tahlil ishlari olib borildi. Mosh o'simligi urug'larining unuvchanligi va unish tezligi navlariga, haroratga va tuproq holatiga bog'liq ravishda turlicha ko'rsatkichda bo'lishi, laboratoriya va dala sharoitlarida aniqlandi. Agar tuproqda harorat 12-15 °C ni tashkil etsa, mosh urug'lari bir hafta davomida, tuproq harorat 22-25 °C ni tashkil etganda, 2-3 kunda unib chiqishi aniqlandi. 2023 yil 3 iulda ekilgan navlar, tuproq harorati optimal bo'lganligi bois, urug'lar 2-3 kunda, ya'niy 5-6 iyul kunlari aksariyat navlarda urug'larning unib chiqish foizi 70 ni tashkil etdi. Ammo, navlar ichida L-92, L-22 hamda Marjona navlarida unuvchanlik juda past foizlarni tashkil etishi aniqlandi.

Moshning vegetatsiya davri navga, agrotexnika, ekilish muddatiga bog'liq ravishda, o'rtacha 65-110 kuni tashkil etadi. Mosh dukkaklarning 70 foizi yetilganda o'rim-yig'im ishlari olib boriladi. Mazkur navlarda vegetatsiyasi davrining oxiriga kelib, dukkaklar bir xil pishib yetilmasligi aniqlandi. Bunda, Andijon, Barqaror, Baraka, Durдона, Zilola va tur xil navli AVMU larda dukkaklar L-8, L-22, L-88, L-92 va Marjona navlariga nisbatan erta pishishi aniqlandi. Shuningdek, turli navlarda dukkakning shakli, o'lchami hamda donlar soni, rangi va o'lchami farq qilishi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, mosh o'simligi xalq xo'jaligida keng foydalaniladigan, dukkakli o'simliklardan biri sanaladi. Shu boisdan, Buxoro viloyatining o'tloqi-allyuvial, tuproq-iqlim sharoitida ekilgan 25 xil mosh navlarining xalq xo'jaligida qimmatli va ahamiyatli bo'lgan navlarini aniqlash va mahalliyashtirish ishlari olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Atabayeva X.N., Idrisov X.A. Mosh yetishtirish texnologiyasini takomillashtirish // Monografiya. – Farg'ona: 2021. – 6. 56-73
2. Mavlyanova R.F., Sulaymonov B.A., Boltayev B.S., Mansurov X.G., Kenjabayev Sh.M. Mosh yetishtirish texnologiyasi (Tavsiyanoma) // Toshkent – 2018. 2-4 b.
3. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari – Toshkent: 2007.-b.12 - 143

UO'T 598.289.1(575.146)

BUXORO VOHASIDA REMIZ CORONATUS (SEVERTZOV, 1873) NING BIOLOGIYASIGA DOIR MA'LUMOTLAR

Doniyorov Boymurod Normurotovich
Ekologiya va geografiya kafedrasida katta o'qituvchisi
Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Qushlarni areal hududlarida tarqalishi, biologiyasi va ekologiyasini tadqiq qilish, ularni agrotsenozlarga, qishloq, shaharlarga jalb etish, muammoli turlar sonini boshqarish, muhofaza qilish chora-tadbirlarini aniqlash dolzarbdir.

Buxoro vohasi agrotsenozlarida Chumchuqsimonlar turkumi Chittaklar oilasiga mansub Qorabosh vahmaqush uchraydi. Uchrash holatiga ko'ra bu qush uchib o'tuvchi-uyalovchi turdir. Mamlakatimiz va unga chegaradosh hududlarda mazkur turning biologiyasiga doir ma'lumotlar M.A. Voinstvenskiy (1954), L.A. Portenko (1955), A.K. Sagitov (1961), T. Abdreimov (1969, 1981), Y.P. Spangenberg (1941), A.K. Rustamov (1958), A.V. Popov (1959), N.A. Rashkevich (1965), A.I. Ivanov (1969), E.I. Gavrilov (1972), I.A. Abdusalomov (1973), A.M. Mambetjumayev (1973) kabi tadqiqotchilar tomonidan to'plangan. Ammo, tadqiqotchilar tomonidan yig'ilgan materiallar bugungi kunda ancha eskirganligini, e'lon qilingan materiallarning to'kis emasligini, tabiiy o'zgarishlarni inobatga olgan holda, tegishli xulosalar chiqarish uchun yangi materiallarni yig'ishga ehtiyoj bor. Shuningdek, bu qushlarning biologiyasi Buxoro vohasi misolida maxsus o'rganilmagan. Shuni e'tiborga olib ushbu maqolada 2018-2019 yillarda Qorabosh vahmaqushning bioekologiyasi bo'yicha o'tkazilgan kuzatishlar, to'plangan ma'lumotlarga asoslangan holda fikr, mulohazalarimizni keltiramiz.

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, Yuldoshov Laziz Tolibovich. Xodjiyeva Mayram Samadovna. WATER ISSUES AND PROBLEMS IN FISH FARMING OF THE BUKHARA REGION, AS WELL AS MEASURES TO SOLVE THEM.	76
Esanov H.Q., Hamroyev D., Fayzulloev Sh. JANUBI-G'ARBIY QIZILQUM FLORASINING ZAMONAVIY SHAKLLANISH QONUNIYATLARI	79
Pardayev Sh., Bozorova D. OQOVA SUVLARINI GIDROBIONTLAR YORDAMIDA TOZALASHNING SAMARADORLIGI	82
Norboeva Umida Toshtemirovna, Hamroqulova Nargiza Komilovna. SOYA NAVLARI BIOEKOFIZIOLOGIK XUSUSIYA TLARINING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI	87
Ярашов Кувондик Сафарович. ЎСИМЛИК ҚОПЛАМИ ЎЗГАРИШИ ВА ЧЎЛЛАНИШ ЎЧОҚЛАРИНИ АНИҚЛАШДА ЎСИМЛИКЛАР ВЕГЕТАЦИОН ИНДЕКСЛАРИ КАРТАСИ (NDVI) ДАН ФОЙДАЛАНИШ	90
X.Juraqulov, Z.Normamatov, E.Xoijiyev. GLOBAL IQLIM O'ZGARISHI VA CHO'LLANISH MUAMMOLARI	95
Boltayeva Zarina Azamatovna. BUXORO VOHASI SHAROITIDA G'O'ZANING O'SISH VA RIVOJLANISHIGA NOQULAY EKOLOGIK OMILLARNING TA'SIRI	103
Atoyeva Ruxsora Odilovna, Komilova Aziza Asror qizi. BUXORO VILOYATI SHAROITIDA MOSH NAVLARINI MAHALLIYLASHTIRISH	107
Doniyorov Boymurod Normurotovich. BUXORO VOHASIDA REMIZ CORONATUS (SEVERTZOV, 1873) NING BIOLOGIYASIGA DOIR MA'LUMOTLAR.....	108
Muratova Gulsara Saidovna. IQLIMNI MO'TADILLASHTIRISHDA MANZARALI DARAXTLARNING ANAMIYATI VA TURAR JOYLARNI KO'KALAMZORLASHTIRISH.....	110
Назарова Фируза Ахмеджановна. ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В УЗБЕКИСТАНЕ.	113
Atoyeva Ruxsora Odilovna, Abdug'aniyeva Yulduz, Atoyeva Dilsora Odilovna. MOSH NAVLARIDA STIMULYATORLARNI QO'LLASHNING ANAMIYATI	116
 III. Чўл-воха ландшафтлари ва уларни оқилона ташкил этишнинг географик асослари.....	
Латыпова Закира Бадретдиновна. ПОЛУПУСТЫНИ И ПУСТЫНИ РОССИИ: ОСОБЕННОСТИ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ.....	119
Шарапов Денис Вячеславович. РОЛЬ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА В КОЛЛАПСЕ БАКТРИЙСКО-МАРГИАНСКОЙ ОАЗИСНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ БРОНЗОВОГО ВЕКА	122
Svinin Anton Olegovich. AMPHIBIANS FROM ARID ECOSYSTEMS OF TAJIKISTAN: HISTORICAL AND NEW RECORDS OF DESERT SURVIVORS	125
Рафиков Вахоб Асомович. ЭКСТЕРНАЛИИ ПУСТЫННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ	128
Norboeva Umida Toshtemirovna, Idiyeva Umida Akbarovna. O'ZBEKISTON CHO'L MINTAQASI EKOTIZIMLARINING GEOEKOLOGIK MUAMMOLARI	131
Qurbonov Pahlavon Rustamovich. TEKISLIK MINTAQASI SHAHARLARI VA ULARNING IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA RIVOJLANISHI	134
Ходжиматов А.Н., Боймуротов С.М., Қувватов Ш.Н. АРИД МИНТАҚА ВОҲА ВА ЧЎЛ ЭКОТИЗИМЛАРИНИНГ ЎЗARO ТАЪСИР МОҲИЯТИ.....	138
Расулов Анвар Баходирович. ЛОКАЛ ҲУДУДЛАР БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ ХУСУСИДА	141
Алламуратов М.О. ОРОЛ ДЕНГИЗИНИНГ ҚУРИГАН ҲУДУДЛАРИДА ЯШИЛ ЎРМОН БАРПО ЭТИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАРИ	151
Тошбоев Зафаржон Махрамкулович, Сунатов Ҳасан. ИҚЛИМ ЎЗГАРИШИ ВА УНГА МОСЛАШУВ.....	153
Mirzoyeva Istat Elmurodovna, Nematov Anvar Nusratovich. O'RTACHO'L VOHA LANDSHAFTLARINI SAMARALI TASHKIL QILISHNING GEOGRAFIK JIHATLARI	157
A.N.Nematov, D.D.Qalandarova. BUXORO VILOYATI GEOEKOLOGIK VAZIYATINING ANTROPOGEN OMILLAR TA'SIRIDA KESKINLASHUVI.....	160